

Олімпійський рух в Україні.

Участь українських спортсменів в Олімпійських іграх

Розділ I. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Зародження фізичної культури наших предків своїми витокami сягає далеких часів. Українці походять від давніх слов'ян – людей великого зросту й досконалого фізичного розвитку.

Давні слов'яни жили в тісному зв'язку із природою, поклонялися їй. Це зумовлювало бажання забезпечити собі захист і добробут. Але, поряд із, цим вони особливого значення надавали військово-фізичній підготовці молодих людей – дужих, кмітливих, витривалих. Адже військовий чинник був основним і визначальним у спрямованості фізичного виховання в зв'язку з частими нападами кочівників на племена праукраїнців.

Зручне географічне розташування наших земель у центрі Європи приваблювало завойовників, тому вже в *часи Київської Русі* виникла необхідність у формуванні чіткої системи засобів та форм навчання фізичної культури. Дітей вперше садили на коня у 3–4-річному віці, а з 7 років у давньоруській державі навчали читати, писати, стріляти з лука, володіти списом та арканом, вправно їздити верхи. Справжньому військовому мистецтву навчали з 12-річного віку. Згодом влаштовували випробування для юнаків, після чого посвячували їх у воїни (у 17-річному віці або й раніше).

Вершиною українського тіловиховання стала *система фізичної культури запорізьких козаків*, одна з найкращих у світі в ті часи. Вона увібрала увесь попередній багатовіковий досвід наших предків. Козаки досконало володіли

зброєю, козацькими одноборствами (*гопак, гойдок, спас* тощо); керували човнами та мали сильний, вольовий характер; великого значення надавали загартуванню, заняттям фізичними вправами, різноманітним змаганням [1, с. 5].

Перші самодіяльні фізкультурно-спортивні організації в Україні з'явилися наприкінці XIX століття. У 1902 році львівські руховики-соколи прилюдно виступали з вправами і тим самим позитивно впливали на ставлення суспільства до фізичного виховання. Вони намагалися різними способами (створенням шкіл, спортивних гуртків, клубів, видавництвом навчальних посібників) поширювати «руханку» між українськими масами в усіх куточках краю. Наприкінці XIX – початку XX ст. український «Сокіл» у Львові був єдиним руханковим товариством, що ставило за мету гармонійне виховання тіла і духу.

У 1903 р. відбулися перші організаційні кроки з розвитку українського футболу. Цей рік був черговою віхою в його еволюції. Подальшим організаційним етапом на шляху творення команди стало заснування І. Боберським «Українського спортивного кружка» в травні 1904 року.

У 1908–1914 рр. І. Боберський був головою товариства «Сокіл-Батько» і з його ініціативи створювалися нові спортивні структури, набували поширення та розвитку окремі види спорту, товариства, клуби. Так, у 1906 р. його учні з академічної гімназії заснували перший український спортивний гурток, де розвивалися легка атлетика, футбол, бокс, хокей на траві, лещетарство, мандрівництво та санний спорт. Професор І. Боберський допомагав організувати аналогічні руханково-пожежні гуртки і у селах, і в містах, наприклад, у гімназіях Тернополя і Перемишля, котрі переросли у спортивні товариства «Поділля» і «Саянова Чайка». Завдяки активній праці Боберського в Західній Україні щодо організації цих товариств було засновано 974 сокільських гнізд й близько 800 січових товариств. І. Боберський першим залучав до спортивно-гімнастичних товариств жінок.

У цей період ставлення державних органів влади до спорту й фізкультурної активності було маловиразним і пасивним. Першими вітчизняними державними структурами ХХ століття були відділи Всеобучу, які утворювалися у східній частині України на тлі складних воєнно-політичних обставин 1918–1920 років.

Важливим етапом розвитку спорту в Україні стало проведення 1-ї Російської олімпіади, яка відбулася в Києві наприкінці серпня 1913 року. Для проведення цієї Олімпіади збудували стадіон, на той час єдину капітальну спортивну споруду в Україні. Після 1917 року спортивна робота в Україні дещо активізувалася: збільшилася кількість осіб, що займаються спортом, розпочалось будівництво спортивних споруд, створення спортивних організацій.

На формуванні організації фізкультурно-спортивного руху позначилися відмінності історичного й суспільно-політичного розвитку Наддніпрянщини і Західної України. У Східній Україні в першій третині ХХ століття практично було завершено утворення державних і громадських форм організації радянського фізкультурно-спортивного руху з чіткою централізацією та цільовим змістом. Активно діяла Вища рада фізичної культури при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті (1923), сформувалася мережа добровільних спортивних товариств. Водночас у західній частині України розвивалася самодіяльна, традиційна ще з довоєнних часів система спортивних товариств, які функціонували на національній основі та діяли під егідою Українського Спортивного Союзу з 1924 до 1939 року [4].

Вперше свою майстерність спортсмени України переконливо продемонстрували на Всесоюзній спартакіаді 1928 року, де вони стали переможцями з багатьох видів спорту – волейболу, баскетболу, гандболу, гімнастики. Тридцять років стали періодом великого розвитку українського спорту. У 1930 році в Харкові був відкритий Державний інститут фізичної культури України, 5 технікумів фізичної культури працювали в Києві, Дніпропетровську, Одесі, Луганську та Артемівську. В Україні виросла велика група спортсменів високої кваліфікації, що конкурувала з найкращими

закордонними майстрами. Наприклад, у 1935 році В. Тітов встановив два світових рекорди в кульовій стрільбі. Важкоатлет Г. Попов встановив 126 рекордів СРСР, 79 з яких перевищували світові.

У цілому принципи, форми та зміст організації фізкультурно-спортивного руху в УРСР зумовлювалися конкретними завданнями, суспільними запитами, специфікою соціально-політичної та економічної ситуації в СРСР. Упродовж ХХ століття спостерігалася тенденція до зміни завдань і цільового змісту фізкультурно-спортивного руху від воєнізованої, військово-прикладної до результативно-спортивної, професійно-прикладної, оздоровчої спрямованості.

Сучасну вітчизняну організаційну структуру фізкультурно-спортивного руху було сформовано в період активної розбудови радянських органів управління. Головна керівна ланка майже постійно мала статус комітету з фізичної культури і спорту, який, будучи основним керівним органом в республіці, у різні роки підпорядковувався відповідно Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітету, Раді Народних Комісарів УРСР, Міністерству охорони здоров'я в УРСР, Раді Міністрів УРСР.

У новітній час в Україні, як і у сусідніх пострадянських державах – Російській Федерації та Білорусі, виникла низка труднощів щодо трансформації національних систем фізкультурно-спортивного руху. До сьогодні в цих країнах ще не сформовано чіткої організаційної структури сфери фізичної культури та спорту відповідно до нових соціально-політичних умов. Невирішеними залишаються питання пропорційності використання асигнувань для руху «Спорт для всіх» і спорту вищих досягнень. Подібно до ситуації в Україні, у пострадянських державах не спостерігається активізація масового спорту, низькими є показники залученості до занять фізичними вправами широких верств населення, фіксується погіршення стану фізичного здоров'я багатьох категорій населення.

З моменту проголошення незалежності в Україні спостерігається вкрай повільний процес еволюційних змін у системі управління фізичною культурою та спортом. Насамперед, в Україні проголошено й обрано пріоритетним для галузі шлях на збереження та зміцнення здоров'я населення, збереження генофонду держави. Активізовано сферу параолімпійського спорту. Водночас майже увесь управлінський та фінансовий потенціал галузі спрямований на спорт вищих досягнень. Попри це виразними є деструктивні тенденції: втрата провідних позицій українських спортсменів у світовому та європейському спорті, руйнування матеріально-технічної бази, скорочення мережі дитячоюнацьких спортивних шкіл та зниження ефективності їх діяльності, відтік кваліфікованих тренерських кадрів за кордон [4].

Для успішного розвитку сфери масової фізичної культури бракує відповідних асигнувань та капіталовкладень. Громадські спортивні організації практично повністю утримуються за рахунок державного бюджету. Спроби будь-яких структурних змін у галузі зводяться в основному до зміни перших керівників або об'єднання керівництва кількома суміжними сферами (спорт, туризм, молодіжна політика) у єдиний керівний орган. Зміни в центральному керівному органі галузі за останні роки помітно вплинули та деякою мірою порушили і навіть зруйнували обласну та районну ланки, що може негативно позначитися на розвитку галузі вже найближчим часом [4].

Розділ II. Олімпійські ігри

2.1. Олімпійські ігри минулого та участь у них українських спортсменів

Олімпійський спорт є одним із найдивовижніших явищ в історії людства. Зародившись в Древній Греції у 776 р. до н. е., Олімпійські ігри регулярно проводилися протягом більш ніж 1000 років, ці змагання були однією з найважливіших частин загальноеллінської цивілізації. Закінчивши свій древньогрецький цикл у 394 році н. е., Олімпійські ігри поновили у 1896 році в

Греції у нових історичних умовах після 1500 річчя повного занепаду, завдяки зусиллям засновника нового олімпійського руху французького барона П'єра де Кубертена. Але поновленою, на жаль, лишилась тільки спортивна частина змагань. Олімпія була не лише спортивним і навіть не тільки фізкультурним центром. Вона була найголовнішим центром усієї культури давньої Греції. Уся діяльність у сфері олімпійського спорту концентрується на підготовці до Олімпійських ігор та їх успішному проведенні. Найвищим критерієм ефективності підготовки спортсменів до Олімпійських ігор є завоювання золотих медалей. Олімпійський спорт є важливим стимулом для розвитку масового спорту, залучення до нього мільйонів людей різного віку, особливо дітей та молоді. Одночасно із масового спорту в олімпійський і професійний спорт відбирають талановитих спортсменів, які в майбутньому досягають найвищих результатів.

У **I Олімпіаді** в Афінах (Греція) 1896 року брали участь 241 спортсмен із 14 країн світу. Атлети змагалися у 9 видах спорту: греко-римській боротьбі, велосипедному спорті, гімнастиці, легкій і важкій атлетиці, плаванні, стрільбі, тенісі та фехтуванні. На цих іграх виступали в основному європейці, за винятком спортсменів США та Чілі. Серед учасників були тільки чоловіки. Першим олімпійським чемпіоном став американець Джеймс Коннолі, що виграв змагання в потрійному стрибку. Головним номером програми був марафонський біг по дорозі від містечка Марафон до Афін, по якій у 490 р. до н. е. біг легендарний грецький воїн, що приніс звістку про перемогу греків над персами. Першим фінішував грек Спирос Луїс, що став після цього успіху національним героєм.

Нагороджувалися атлети лавровим вінком і маслиновою галузкою, зрізаної у священному гаї Олімпії. На честь переможця виконувався національний гімн і піднімався державний прапор. Ці ритуали стали традиційними.

Глядачами могли бути тільки чоловіки. Жінок не допускали через їхнє безправне становище в рабовласницькому суспільстві. Крім того, чоловіки змагалися зовсім голі. Дивитись на ігри дозволялося чужинцям, іноді – навіть і

рабам. Керував змаганнями оргкомітет із числа відомих громадян. Під його наглядом за 30 днів до початку Ігор проводилися тренування учасників. Комітет проводив суддівство, оголошував переможців, пильнував за виконанням правил і збереженням священного миру. Перед початком Ігор учасники складали присягу, запевняючи, що дотримуватимуть правил і змагатимуться чесно і що вони нічим не заплямували себе в житті. Останню вимогу в наш час не відновлено. Греки ж надавали їй виняткового значення. Заради Олімпіади греки відкладали війни, а в наші часи було й навпаки.

Ігри II Олімпіади проходили в Парижі 1900 року. На цих Іграх були присутні 1078 спортсменів з 19 країн. Вперше взяли участь і 11 жінок у турнірах з тенісу і гольфу. До програми вперше додалися футбол, стрілецьтво з лука, крикет, крокет. У легкоатлетів, крім традиційних видів, у програмі були стрибки з місця і перетягання канату. Героями Ігор стали американські легкоатлети Алвін Кренцлейн – 4 золоті медалі в змаганнях з бігу та стрибках у довжину і Розвівайся Юрі – 3 золоті медалі в стрибках з місця.

Першим українцем на I Олімпіаді 1896 року був Микола Ріттер, у II Олімпіаді 1900 року в Парижі брав участь Петро Заковорот. Не всім спортсменам вистачало коштів доїхати на Олімпійські ігри. У наш час олімпійці є гордістю нації і спортивні держави вкладають значні суми у розвиток олімпійського руху.

Ігри III Олімпіади проходили в Сент-Луїсі 1904 року. Через те, що Ігри проводилися не в Європі, вони зібрали майже на половину менше учасників – 687 з 13 країн. Організатори Ігор спробували влаштувати «антропологічні дні» – змагання для «кольорових» атлетів. Проти цього різко виступив Кубертен, і домогся того, щоб це була остання в олімпійській історії витівка расистів.

Вперше був проведений турнір з боксу, найбільш популярному виду спорту в Америці. Вперше змагались борці вільного стилю. Фехтувальники боролися не тільки на рапірах, шпагах і шаблях, але й на ціпках, тому що в той час такі бої

були широко поширені в багатьох країнах. Майже всі призові місця завоювали американські спортсмени; у багатьох номерах програми стартували тільки вони.

Ігри 1916, 1940 та 1944 років було скасовано через Першу та Другу світові війни.

Ігри VII Олімпіади проходили в Антверпені 1920 року. На старт вийшли 2607 учасників з 29 країн. Не брала участь команда Німеччини, що разом із союзниками по війні була відсторонена МОКом від Ігор. По внутрішніх і зовнішніх причинах від цієї Олімпіади і до закінчення II Світової війни Радянський Союз в Олімпійських іграх участі не приймав.

На стадіоні вперше був піднятий олімпійський прапор з п'ятьма переплетеними кільцями; пролунала клятва учасників. Олімпійські кільця символізують п'ять континентів, з яких приїжджають учасник Ігор.

Ігри XI Олімпіади відбулися в Берліні 1936 року. Навколо проведення літніх Олімпійських Ігор в столиці фашистської Німеччини точилися суперечки серед спортивної громадськості. Проте Ігри відбулися. На них були присутні 3936 атлетів з 49 країн. Вперше до столиці Олімпійських ігор був доставлений олімпійський вогонь. Вогонь – значний символ Олімпійських ігор. Звідки пішла ця традиція? Під час літнього сонцестояння учасники змагань і організатори, прочани і болільники Стародавніх грецьких Ігор віддавали почесні богами, запалюючи вогонь на вівтарях Олімпії. Переможець змагань по бігу удостоювався почесні запалити вогонь для жертвопринесення. У відблисках цього вогню відбувалося суперництво атлетів, конкурс художників, полягала угода про світ посланцями від міст і народів. От чому була відновлена традиція запалювання вогню, а пізніше і доставки його до місця проведення змагань. Серед олімпійських ритуалів особливою емоційністю визначається церемонія запалювання вогню в Олімпії і доставки його на головну арену ігор. Це одна з традицій сучасного Олімпійського руху. За хвилюючою подорожжю вогню через країни, і навіть – континенти, за допомогою телебачення можуть спостерігати

мільйони людей. Існує думка, що перше олімпійське полум'я спалахнуло на амстердамському стадіоні в перший день Ігор 1928 року. Однак до останнього часу більшість дослідників в області олімпійської історії не знаходять підтвердження тому, що цей вогонь був доставлений, як велить традиція, естафетою з Олімпії.

Початок смолоскиповим естафетам, що доставляли вогонь з Олімпії в місто літньої Олімпіади, було покладено в 1936 році. З тих пір церемонії відкриття Олімпійських ігор збагатилися хвилюючим видовищем запалювання на головному олімпійському стадіоні вогню від смолоскипа, пронесеного естафетою. Біг факелоносців – урочистий пролог Ігор протягом більш чотирьох десятиліть. 20 червня 1936 року в Олімпії був запалений вогонь, що зробив потім 3075 кілометровий шлях по дорозі Греції, Болгарії, Югославії, Угорщини, Чехословаччини і Німеччини. А в 1948 році смолоскип уперше зробив морську подорож [8].

Довгим і тернистим був шлях українських спортсменів до виступу самостійною командою на Олімпійських іграх. Якщо звернутися до історії зародження Олімпійського руху в Україні, то можна прослідкувати, що і серед українців були прихильники відродження Олімпійських ігор. Але у зв'язку з тим, що українська земля належала Росії та Австрії, українські спортсмени у п'яти перших Олімпіадах виступали під прапорами інших держав. Так 1936 року в Берліні в складі команди Чехословаччини золоту медаль завоював спортсмен українського походження Володимир Сироватка. До 1940-го року українські спортсмени брали участь в Олімпіадах у складі команд Російської імперії, Польщі (уродженці Києва Мар'ян Водзянський, Андрій СолтанПересвят та ін.), Чехословаччини та інших.

Добре виступали спортсмени України на Олімпійських іграх і у 50–60-ті роки. Протягом 5-ти Олімпіад внесок спортсменів України в успіхи збірної команди СРСР був достатньо високим та стабільним. Відомими спортсменами, гордістю сучасного олімпійського руху стали: гімнасти В. Чукарін, Б. Шахлін,

легкоатлети В. Голубничий, В. Крепкіна, важкоатлет Л. Жаботинський, плавчиха Г. Прозуменщикова та інші.

За радянських часів українські атлети продемонстрували найкращі результати, здивувавши увесь спортивний світ. Так, зокрема, вітчизняний спринтер Валерій Борзов у Мюнхені 1972-го року зламав усі існуючі стереотипи, вперше в історії Олімпійських ігор здолавши темношкірих атлетів на 100-метрівці та здобувши перемогу на двохсотметровці.

Олімпійський чемпіон 1988 року у Сеулі, діючий рекордсмен світу зі стрибків з жердиною Сергій Бубка є легендою українського спорту. Він встановив в 1994 році ще ніким не побитий світовий рекорд зі стрибків з жердиною – 6,14 м. Усього на рахунку спортсмена 35 світових рекордів.

З 1952 по 1990 роки олімпійський рух в Україні розвивався та зміцнював свою позицію в житті країни. Українські атлети складали щонайменше 25 % кожної олімпійської команди СРСР. Під час Ігор XXII Олімпіади 1980 року у Москві деякі матчі футбольного турніру з великим успіхом проводилися в Києві.

Великі досягнення в розвитку олімпійського спорту України належать таким відомим тренерам, як А. Мишаков, В. Петровський, А. Ялтирян, С. Колчинський, А. Бондарчук, І. Турчин, А. Дерюгіна, В. Смєлова та іншим.

На початку 70-х років в Україні прийняли комплексні заходи для розвитку зимових видів спорту: реконструкція та будівництво спортивних баз, залучення відомих спеціалістів, створення відділів у спортивних школах і центрах підготовки із зимових видів спорту.

Багатовіковий Олімпійський рух подолав чимало перешкод на своєму шляху – перебував багато століть у забутті, а кілька ігор сучасності (1916, 1940 і 1944 років) відмінялися через Першу та Другу світові війни. У наш час Олімпіади – одна з найбільших подій у світі. З удосконаленням спортивного устаткування, удосконалюються і види спорту. До розряду олімпійських вводяться нові види.

В програму Олімпійських ігор входять 33 види спорту, що включають 52 дисципліни. Загалом в окремих змагання розігрується біля 400 медалей.

2.2. Українські спортсмени на Олімпійських іграх сучасності

2.2.1. Зимові Олімпійські ігри

У лютому 1994 року вперше в історії олімпійського спорту **в XVII зимових Олімпійських іграх** у Ліллекхаммері (Норвегія) взяла участь українська делегація. До цієї Олімпіади українці брали участь в іграх у складі олімпійської збірної Радянського Союзу та об'єднаної команди (в 1992 році). Дебют був достатньо успішним – золота і бронзова медалі, 18 очок у неофіційному командному заліку. Першою чемпіонкою стала видатна українська спортсменка Оксана Баюл – 16-річна фігуристка з Дніпропетровська, чемпіонка світу (1993 р.) здобула золоту медаль у жіночому фігурному катанні. Бронзову медаль у змаганні з біатлону виборола у гонці на 7,5 км Валентина Цербе. У неофіційному командному заліку українські олімпійці посіли тринадцяте місце.

XVIII зимові Олімпійські ігри відбувалися у місті Нагано (Японія) з 7 по 22 лютого 1998. Україну на цих іграх представляли 56 спортсменів (30 чоловіків і 26 жінок). Прапороносцем збірної на церемонії відкриття був біатлоніст Андрій Дериземля. Єдину срібну медаль для України здобула Олена Петрова у біатлоні в індивідуальній гонці на 15 км. У неофіційному командному заліку українська команда посіла вісімнадцяте місце, перше – команда Німеччини.

Визначні події:

- вперше проводилися змагання з хокею серед жіночих команд.

Чемпіонками стали хокеїстки збірної США, перегравши у фіналі Канаду 3–1;

- норвезький лижник Бйорн Делі здобув три золоті медалі. Загалом за кар'єру Делі ставав олімпійським чемпіоном вісім разів й стояв на п'єдесталі пошани 12 разів;

- до олімпійської програми повернувся керлінг, вперше з 1924 року, коли він був демонстраційним видом спорту на перших Зимових іграх у Шамоні;

- вперше проводилися змагання із сноубордингу;

- 15-річна американська фігуристка Тара Ліпінскі стала наймолодшою олімпійською чемпіонкою в історії Зимових Олімпійських ігор.

XIX зимові Олімпійські ігри (2002) відбувалися у місті Солт-Лейк-Сіті (США) з 8 по 24 лютого 2002 року. Українська команда складалася з 68 спортсменів (46 чоловіків і 22 жінок). Прапороносцем збірної України була Олена Петрова. На цих іграх українська команда не здобула жодної медалі. У неофіційному командному заліку перше місце посіла команда Норвегії.

XX зимові Олімпійські ігри проводилися в Турині, столиці італійського регіону П'ємонт, з 10 по 26 лютого 2006 року. Це другі Зимові Олімпійські ігри в Італії, перші проводилися в Кортина Д'ампеццо у 1956 році. В іграх брало участь 2663 спортсмена (1627 чоловіків і 1006 жінок) з 84 країн, що розіграли між собою 84 комплекти медалей у 15 дисциплінах. Україна була представлена 52 спортсменами в 9 видах спорту і завоювала дві бронзові медалі. Одну в біатлоні (спринт) Лілія Єфремова, іншу вибороли Олена Грушина і Руслан Гончаров у танцях на льоду. Українські спортсмени посіли 25 місце в неофіційному командному заліку, перше – команда Німеччини.

Зимові Олімпійські ігри 2010, офіційна назва – **XXI зимові Олімпійські ігри** відбувалися з 12 по 28 лютого в канадському місті Ванкувер. Загалом на XXI зимові Олімпійські ігри приїхало 47 українських спортсменів (і додатково 10 резервістів), 34 тренери (з них 3 резервісти), 9 лікарів (з них 1 резервіст). Також у складі офіційної делегації у Канаду відправилися міністр спорту Юрій Павленко, президент НОКу Сергій Бубка, шеф української місії Ніна Уманець.

Це треті олімпійські ігри, які прийняла Канада – і перші в провінції Британська Колумбія. Канада приймала літні Олімпійські ігри в 1976 році в Монреалі, (провінція Квебек) і зимові Олімпійські ігри 1988 року в Калгарі (провінція Альберта). Також зимові Олімпійські ігри 2010 стали першими іграми

на стадіонах НХЛ, оскільки починаючи з зимових Олімпійських ігор в Нагано гравцям НХЛ дозволено брати у них участь.

Ванкувер став найбільшим і найтеплішим містом, де відбувалися зимові Олімпіади. Середньомісячна температура у лютому дорівнює 4,8 С.

Виступ на Олімпіаді у Ванкувері став найневдалішим для України за весь час виступів на зимових Олімпіадах. Найвищі місця, які посіли українські спортсмени – 5-те (Дериземля, біатлон), 6-те (жіноча збірна України, біатлон) і три восьмих місця. Тоді як на Олімпіаді в Солт-Лейк-Сіті 2002, де Україна також не взяла медалей, найвищими місцями були два п'ятих місця, шосте і сьоме.

У неофіційному командному заліку перше місце посіла команда Канади.

Зимові юнацькі Олімпійські ігри 2012, офіційно відомі як **Ігри I Олімпіади**, відбувалися в Інсбруку (Австрія) з 13 по 22 січня 2012 року. Українська юнацька збірна на Іграх була представлена 23 спортсменами у восьми видах спорту. Першу в історії медаль для України на Зимових юнацьких Олімпійських іграх вибороли фігуристи Олександра Назарова і Максим Нікітін. Вони здобули «срібло» у спортивних танцях на льоду, пропустивши вперед росіян Анну Яновську і Сергія Мозгова. Ще дві срібні медалі для України здобули фігурист Ярослав Паніот в командних змаганнях та Марія Долгополова у командних змаганнях з шорт-треку (у заліку медалей ці медалі зараховані до змішаної команди, оскільки в команді виступали спортсмени різних країн).

XXII зимові Олімпійські ігри – проходили з 7 по 23 лютого 2014 року в місті Сочі, Росія. Столиця Олімпіади була обрана під час сто дев'ятнадцятої сесії МОК в місті Гватемала, столиці Гватемали 4 липня 2007.

На території Росії Олімпійські ігри були проведені вдруге (до цього в Москві у 1980 році пройшли XXII літні Олімпійські ігри), і вперше – зимові Ігри.

У змаганнях брали участь близько 2800 спортсменів з 88 членів МОК. Усього відбулось 98 змагань з семи видів спорту.

Українські спортсмени посіли 20 загальнокомандне місце, здобувши 2 нагороди – 1 золоту і 1 бронзову. Золоту нагороду виборола в естафеті з біатлону

жіноча команда у наступному складі: Віта Семеренко, Юлія Джима, Валентина Семеренко, Олена Підгрушна. Віта Семеренко у біатлоні (спринт) здобула бронзову медаль.

Російські спортсмени посіли перше загальнокомандне місце, здобувши 13 золотих, 11 срібних і 9 бронзових нагород.

Особисті досягнення деяких спортсменів:

- «король біатлону», норвежець Уле-Ейнар Бйорндален здобув 7-му і 8-му золоті медалі, повторивши досягнення норвезького лижника Бйорна Делі. За загальною кількістю медалей Бйорндален випереджає Делі, таким чином він став найтитулованішим спортсменом зимових Олімпіад за всі часи;

- російський шорт-трековик Віктор Ан став 6-разовим олімпійським чемпіоном, у тому числі тричі, представляючи Південну Корею і тричі – Росію;

- норвезька лижниця Маріт Бйорген, норвезький біатлоніст Еміль Гегле Свендсен і нідерландська ковзанярка Ірен Вюст стали 4-разовими олімпійськими чемпіонами;

- білоруська біатлоністка Дар'я Домрачева і російський шорт-трековик Віктор Ан здобули на цих Іграх 3 золотих медалі;

- італійський саночник Армін Цеггелер став першим спортсменом, який вигравав медалі на 6 зимових Олімпіадах поспіль;

- американка Лорін Вільямс стала п'ятою спортсменкою в історії Олімпійських ігор, яка вигравала медалі на зимових і літніх Олімпійських іграх у різних видах спорту. Окрім «срібла» в Сочі в бобслеї, Лорін також здобула срібну медаль в Афінах і золоту в Лондоні у легкій атлетиці;

- гірськолижниця Тіна Мазе здобула першу та другу золоті медалі в історії для незалежної Словенії на зимових Олімпіадах.

За останні роки олімпійський рух набув грандіозних масштабів і столиці Ігор на час їхнього проведення стають столицями світу.

2.2.2. Літні Олімпійські ігри

На першій літній для самостійної України **XXVI Олімпіаді в Атланті 1996 року (США)** вітчизняні спортсмени здобули 23 медалі, 9 з яких найвищого гатунку і посіли 9 загальнокомандне місце. Збірну країни представляли 231 спортсмен (146 чоловіків, 85 жінок). Першим чемпіоном літніх Олімпійських ігор став борець греко-римського стилю В'ячеслав Олейник. Володимир Кличко став Чемпіоном з боксу у надважкій ваговій категорії.

Олімпійські чемпіони:

- Інеса Кравець – легка атлетика, жінки, потрійний стрибок;
- Володимир Кличко – бокс, чоловіки, надважка вага;
- Рустам Шаріпов – гімнастика, чоловіки, бруси;
- Лілія Подкопаєва – гімнастикаж, вільні вправи;
- Лілія Подкопаєва – гімнастика, жінки, абсолютна першість;
- Катерина Серебрянська – гімнастика, жінки, особиста першість;
- Тимур Таймазов – важка атлетика, чоловіки (108 кг);
- Вячеслав Олейник – боротьба, греко-римська боротьба, чоловіки (90 кг); - Євген Браславець та Ігор Матвієнко – вітрильний спорт, чоловіки, 470.

Срібні призери:

- Лілія Подкопаєва – гімнастика, жінки, бруса;
- Інна Фролова, Світлана Мазій, Діна Мифтахутдінова та Олена Ронжина – академічне веслування, жінки, парні четвірки.

Бронзові призери:

- Олена Садовнича – стрільба з лука, жінки, індивідуальна першість;
- Олександр Багач – легка атлетика, чоловіки, штовхання ядра;
- Олександр Крикун – легка атлетика, чоловіки, метання молота
- Інга Бабакова – легка атлетика, жінки, стрибки у висоту;
- Олег Кірюхін – бокс, перша найлегша вага;

- Ігор Коробчинський, Олег Косяк, Григорій Місятин, Володимир Шаменко, Рустам Шаріпов, Олександр Світличний та Юрій Єрмаков – гімнастика, чоловіки, командна першість;

- Олена Вітриченко – гімнастика, жінки, особиста першість;

- Денис Готфрід – важка атлетика, чоловіки (99 кг);

- Андрій Калашников – боротьба, чоловіки, греко-римська боротьба (52 кг);

- Ельбрус Тедєєв – боротьба, чоловіки, вільна боротьба (62 кг);

- Заза Зазіров – боротьба, чоловіки, вільна боротьба (68 кг);

- Олена Пахольчик і Руслана Таран – вітрильний спорт, жінки, 470.

На Олімпійських іграх дебютували софтбол, пляжний волейбол, маунтінбайк, жіночий футбол і гонки екіпажів легкої ваги в академічному веслуванні.

На XXVII Олімпіаді, що відбувалася з 13 вересня по 1 жовтня 2000 року в Сіднеї (Австралія) українські спортсмени завоювали 23 медалі, з них 3 золоті, 10 срібних і 10 бронзових. Олімпійськими чемпіонами стали Яна Клочкова (комплексне плавання на 400 та 800 метрів) і Микола Мільчев у стрільбі.

Олімпійські чемпіони:

- Микола Мільчев – стрільба, скіт;

- Яна Клочкова – плавання, Жінки, 200 м; - Яна Клочкова – плавання, Жінки, 400 м.

Срібні призери:

- Катерина Сердюк, Наталя Бурдейна та Олена Садовнича – стрільба з лука, жінки, команда;

- Андрій Котельник – бокс, чоловіки, 60 кг

- Сергій Доценко – бокс, чоловіки, 67 кг;

- Сергій Чернявський, Олександр Феденко, Сергій Матвєєв і Олександр

Симоненко – велоспорт, чоловіки, команда 4000 м;

- Олександр Береш, Валерій Гончаров, Руслан Мезенцев, Валерій Перешкура, Олександр Світличний і Роман Зозуля – гімнастика, чоловіки, команда;

- Оксана Цигульова – гімнастика, жінки, батут;
- Денис Силантьєв – плавання, чоловіки, 200 м, батерфляй;
- Яна Клочкова – плавання, жінки, 800 м, вільний стиль;
- Давид Саладзе – боротьба, чоловіки, греко-римська боротьба, (97 кг);
- Євген Буслевич – боротьба, чоловіки, вільна боротьба (58 кг).

Бронзові призери:

- Роман Щуренко – легка атлетика, чоловіки, стрибок у довжину;
- Олена Говорова – легка атлетика, жінки, потрійний стрибок;
- Володимир Сидоренко – бокс, чоловіки, 51 кг;
- Сергій Данильченко – бокс, чоловіки, 54 кг;
- Андрій Федчук – бокс, чоловіки, 81 кг;
- Ірина Янович – велоспорт, жінки, спринт;
- Ганна Сорокіна та Олена Жупіна – стрибки у воду, жінки, синхронно;
- Олександр Береш – гімнастика, чоловіки, індивідуальна першість;
- Руслан Машуренко – дзюдо, чоловіки, 90 кг;
- Олена Пахольчик і Руслана Таран – вітрильний спорт, жінки 470.

Українські спортсмени посіли 21 загальнокомандне місце. Перше місце здобула команда США, здобувши 94 олімпійські нагороди (37 золотих, 24 срібних, 33 бронзових).

У 2004 році **XXVIII Олімпійські ігри** повернулися на історичну батьківщину – до Афін (Греція), де національна команда України була представлена 239 спортсменами у 23 видах спорту. Загалом в змаганнях взяли участь 10 625 спортсменів з 201 країни. На Іграх було розіграно 301 комплект нагород в 28 видах спорту. Ігри відвідало 3 875 479 глядачів. Українська збірна знову досить вдало виступила. У скарбничці українських спортсменів опинилося

знову ж таки 23 нагороди, і 9 з них були золотими (12 загальнокомандне місце). Зокрема, Яна Клочкова здобула 2 золоті медалі, перемігши на дистанції 200 м і 400 м (комплексне плавання). За виняткові спортивні досягнення на Олімпійських іграх, виявлені мужність, самовідданість і волю до перемоги, піднесення спортивного авторитету України у світі Яна Клочкова отримала кілька державних нагород і найвищу – звання Герой України.

Олімпійські чемпіони:

- Юрій Білоног – легка атлетика, штовхання ядра;
- Валерій Гончаров – гімнастика, паралельні бруси;
- Юрій Нікітін – гімнастика, стрибки на батуті;
- Олена Костевич – стрільба, пневматичний пістолет, 10 м;
- Яна Клочкова – плавання, 200 м комплексним плаванням;
- Яна Клочкова – плавання, 400 м комплексним плаванням;
- Наталія Скакун – важка атлетика, жінки, 63 кг; - Ельбрус Тедеев – боротьба, чоловіки, легка вага; - Ірина Мерлені – боротьба, жінки, найлегша вага.

Срібні призери:

- Олена Красовська – легка атлетика, 100 м з бар'єрами;
- Роман Гонтюк – дзюдо, чоловіки, середня вага;
- Георгій Леончук, Родіон Лука – вітрильний спорт, клас «49er»;
- Ганна Калініна, Світлана Матевушева, Руслана Таран – вітрильний спорт, інглінг;

Бронзові призери:

- Дмитро Грачов, Віктор Рубан, Олександр Сердюк – стрільба з лука, чоловіки, команда;
- Тетяна Терещук-Антіпова – легка атлетика, 400 м з бар'єрами;
- Вікторія Стьопіна – легка атлетика, стрибки у висоту;

- Ганна Балабанова, Олена Череватова, Інна Осипенко, Тетяна Семикіна – веслування на байдарках і каное, байдарка-четвірка, 500 метрів;
- Владислав Третяк – фехтування, шабля;
- Ганна Безсонова – гімнастика, індивідуальна першість;
- Анастасія Бородіна, Наталія Борисенко, Ганна Бурмістрова, Ірина Гончарова, Наталія Ляпіна, Галина Маркушевська, Олена Радченко, Оксана Райхель, Людмила Шевченко, Тетяна Шинкаренко, Ганна Сюкало, Олена Цигиця, Марина Вергелюк, Олена Яценко, Лариса Заспа – гандбол, жіноча команда;
- Сергій Білоущенко, Сергій Гринь, Олег Ликов, Леонід Шапошніков – академічне веслування, четвірка;
- Андрій Сердінов – плавання, 100 м батерфляєм.

Перше місце в неофіційному командному заліку посіла збірна команда США, здобувши 103 нагороди (35 золотих, 39 срібних, 29 бронзових).

Ігри XXIX Олімпіади проводилися у Пекіні, столиці КНР, з 8 по 24 серпня 2008 року. На цій Олімпіаді відбулися 623 змагання з 28 видів спорту за 302 комплекти медалей, котрі виборювали більш ніж 16 тисяч спортсменів.

У Пекіні національна команда України була представлена 254 спортсменами у 28 видах спорту. 23 серпня 2008 року українські спортсмени встановили рекорд за кількістю медалей завойованих на Олімпійських іграх – 27 нагород, що перевищило 23 медалі, на кожній із трьох останніх літніх Олімпіад. У неофіційному командному заліку українська команда була 11, здобувши 7 золотих нагород, 5 срібних і 15 бронзових.

Олімпійські чемпіони:

- Галина Пундик, Ольга Харлан, Олена Хомрова, Ольга Жовнір – фехтування, жінки, шабля, командна першість;
- Артур Айвазян – кульова стрільба, чоловіки, гвинтівка, лежачи, 50 м;
- Віктор Рубан – стрільба з лука, чоловіки, особиста першість;

- Олександр Петрів – кульова стрільба, чоловіки, швидкісний пістолет,

25 м;

- Наталя Добринська – легка атлетика, жінки, семиборство;

- Інна Осипенко-Радомська – веслування на байдарках та каное, жінки, байдарка одиночна, 500 м;

- Василь Ломаченко – бокс, чоловіки, до 57 кг.

Срібні призери:

- Ольга Коробка – важка атлетика, жінки, більше 75 кг;

- Юрій Сухоруков – кульова стрільба, чоловіки, гвинтівка з трьох позицій,

50 м;

- Василь Федоришин – вільна боротьба, чоловіки, до 60 кг;

- Андрій Стаднік – вільна боротьба, чоловіки, до 66 кг; - Ірина Ліщинська – легка атлетика, жінки, біг 1500 м.

Бронзові призери:

- Роман Гонтюк – дзюдо, чоловіки, до 81 кг;

- Ілля Кваша, Олексій Пригоров – стрибком у воду, чоловіки, синхронні, трамплін 3 м;

- Наталя Давидова – важка атлетика, жінки, до 69 кг;

- Армен Варданян – греко-римська боротьба, чоловіки, до 66 кг;

- Ірина Мікульчин-Мерлені – вільна боротьба, жінки, до 48 кг;

- Леся Калитовська – велоспорт, жінки, трек, індивідуальна гонкапереслідування;

- Олександр Воробйов – спортивна гімнастика, чоловіки, вправи на кільцях;

- Олена Антонова – легка атлетика, жінки, метання диску;

- Тарас Данько – вільна боротьба, чоловіки, до 84 кг;

- Вікторія Терещук – сучасне п'ятиборство, жінки;

- В'ячеслав Глазков – бокс, чоловіки, понад 91 кг;
- Денис Юрченко – легка атлетика, чоловіки, стрибки з жердиною;
- Юрій Чебан – веслування на байдарках та каное, чоловіки, каное одиночне, 500 м;
- Наталія Тобіас – легка атлетика, жінки, біг 1500 м; - Ганна Безсонова – художня гімнастика.

Китайські спортсмени були першими, здобувши 100 медалей (51 золоту, 21 срібну, 28 бронзових).

Цікаві факти:

- вперше олімпійська збірна команда України мала свій талісман – лелек;
- Інна Радомська стала олімпійською чемпіонкою Пекіна з веслування на байдарках та каное, випередивши італійку Йозефу Ідем, що посіла друге місце, лише на 4 тисячних секунди. В багатьох інших видах спорту (плавання, легка атлетика тощо) такі результати зарахували б як однакові і вручили б дві золоті медалі;
- важкоатлетка Ольга Коробка – найважча учасниця Олімпійських ігор 2008 року. Її маса становить 167 кг;
- Олександр Петрів здобув золоту медаль у стрільбі з швидкострільного пістолета на дистанції 25 м, встановивши новий Олімпійський рекорд – 780,2 очка.

Відтоді з олімпійської програми виключено бейсбол та софтбол, тому на Лондонській Олімпіаді 2012 року проводилися змагання тільки з 26 видів спорту. На Зимових Олімпіадах проводяться змагання з 7 видів спорту.

У 2010 році вперше в історії олімпійського руху провели ***І літні юнацькі Олімпійські ігри*** (Сінгапур). Блискуче виступила команда України, яка виборола 3 місце в неофіційному командному заліку серед 204 команд, поступившись лише Китаю та Росії. Вона завоювала 10 золотих, 9 срібних та 16 бронзових медалей.

Літні Олімпійські Ігри 2012 – Ігри XXX Олімпіади були проведені у Лондоні, столиці Великої Британії. В іграх взяли участь близько 10 тисяч спортсменів з 204 національних олімпійських комітетів. Українські спортсмени посіли 14 загальнокомандне місце, здобувши 20 нагород – 6 золотих, 5 срібних і 9 бронзових.

Олімпійські чемпіони:

- Яна Шемякіна – фехтування, індивідуальна шпага;
- Катерина Тарасенко, Наталія Довгодько, Анастасія Коженкова, Яна Дементьєва – академічне веслування, парні четвірки;
- Олексій Торохтій – важка атлетика, вагова категорія до 105 кг;
- Юрій Чебан – веслування на байдарках і каное, каное-одиначки, 200 метрів;

- Олександр Усик – бокс, вагова категорія до 91 кг; - Василь Ломаченко – бокс, вагова категорія до 60 кг; *Срібні призери:*

- Інна Осипенко-Радомська – веслування на байдарках і каное, байдаркиодиначки, 500 метрів;
- Інна Осипенко-Радомська – веслування на байдарках і каное, байдаркиодиначки, 200 метрів;

- Олександр П'ятниця – легка атлетика, метання спису;
- Денис Берінчик – бокс, вагова категорія до 64 кг;
- Валерій Андрійцев – боротьба, вільна боротьба, до 96 кг; *Бронзові призери:*

- Олена Костевич – стрільба, пневматичний пістолет, 10 метрів;
- Юлія Каліна – важка атлетика, вагова категорія до 58 кг;
- Олена Костевич – стрільба, пістолет, 25 метрів;
- Ольга Харлан – фехтування, індивідуальна шабля;
- Ольга Саладуха – легка атлетика, потрійний стрибок;
- Ігор Радівілов – спортивна гімнастика, опорний стрибок;

- Олеся Повх, Христина Стуй, Марія Ремень, Єлизавета Бризгіна – легка атлетика, естафета 4×100 метрів;

- Тарас Шелестюк – бокс, вагова категорія до 69 кг; - Олександр Гвоздик – бокс, вагова категорія до 69 кг.

Перше місце посіла команда з США, здобувши 104 нагороди (46 золотих, 29 срібних, 29 бронзових).

Літні юнацькі Олімпійські ігри 2014, офіційно відомі як *Ігри II Олімпіади* (2014 Summer Youth Olympics), пройшли в Нанкін, Китай з 16 серпня по 28 серпня 2014 року. У них прийняли участь 3600 спортсменів з 201 країни. 58 українських спортсменів приймали участь у 20 видах спорту та здобули 29 нагороди – 9 золотих, 9 срібних і 11 бронзових.

Найтитулованішою українською олімпійською чемпіонкою є херсонська гімнастка Лариса Латиніна. Вона завойовувала звання олімпійського чемпіона 9 разів і завоювала загалом 18 олімпійських нагород.

Аналізуючи рівень розвитку олімпійського спорту в Україні за останні десятиліття, слід зазначити, що основні досягнення були в літніх видах спорту, насамперед, у легкій атлетиці, гімнастиці, фехтуванні, різних видах боротьби, гандболі, футболі, стрільбі та деяких інших.

Розділ III. Олімпійці Черкащини

Черкащина завжди славилася своїми спортсменами-богатирами. Це і **Іван Максимович Піддубний** – шестиразовий чемпіон світу з боротьби (Париж, Мілан, Франкфурт, Нью-Йорк), і **Микола Сергійович Ріттер** – перший спортсмен з Черкащини на I Олімпійських іграх 1896 року у м. Афіни (Греція), і **Андрій Іванович Хіміч** – Олімпійський чемпіон XVIII Олімпіади 1964 року в м. Токіо (Японія) з веслування на каное та багато інших.

Ріттер Микола Сергійович – перший спортсмен з Черкащини на I Олімпійських іграх 1896 року у м. Афіни (Греція). Народився спортсмен 27

серпня 1865 року в м. Золотоноша у дворянській родині. Закінчивши місцеву гімназію, 23-річний Микола Ріттер разом з батьками виїхав до Києва. У Києві почав займатися в гуртках з фехтування, боротьби, кульової стрільби.

Наприкінці березня 1896 року М. Ріттер їде до Греції і подає заявку до секретаріату Олімпіади на участь у змаганнях з греко-римської боротьби, стрільби з карабіна і фехтування на рапірах. Окрім того, його було призначено офіційним кореспондентом щоденної газети на Олімпійських іграх «Кієвлянинь».

Розпочавши участь в I Олімпійських іграх М. Ріттер від подальшої участі відмовився і перебував на Олімпіаді як кореспондент газети. Свої враження він висловлював на сторінках газети так: «Олімпіада відкриває нову еру міжнародних спортивних змагань, які стануть з часом взірцем мирних маніфестацій і яких наша епоха потребує більше, ніж будь-коли».

Надалі, за свідченням публікацій у журналі «Всемирная иллюстрация» 1987 року, М. Ріттер мешкав у Петербурзі. Там він вступив до атлетичного товариства графа Г. І. Рібоп'єра, що засвідчив художник М. Кравченко в статті про атлетичні змагання цього товариства у 1897 році, опублікований журналом «Новое время».

Хіміч Андрій Іванович – запасний учасник XVII Олімпіади 1960 року в м. Рим (Італія), Олімпійський чемпіон XVIII Олімпіади 1964 року в м. Токіо (Японія) з веслування на каное.

Народився 14 грудня 1937 року в с. Макіївка Чернігівської області. У школі займався ходьбою і бігом на лижах, ставши чемпіоном району в лижних перегонах.

Андрій Хіміч вступив до Черкаського педагогічного інституту на факультет фізичного виховання. Там під керівництвом викладача О. Л. Костюкевича почав займатися греблею на каное.

У липні 1958 року всеукраїнські газети захоплено писали: «Студент Черкаського педінституту Андрій Хіміч греблею на каное займається лише

третій рік, але на Першості України виборов третє місце, пропустивши вперед лише найдосвідченіших – киянина В'ячеслава Ковгана та одесита Владислава Тетерю». Наступного року А. Хіміч став чемпіоном України, виборовши звання майстра спорту СРСР.

На XVII Олімпіаді 1960 року в м. Рим (Італія) А. Хіміч був запасним учасником. У ранзі чемпіона III Спартакіади народів СРСР та чемпіона країни і Європи спортсмен приймав участь у змаганнях з веслування на каное-двійці на XVIII Олімпійських іграх 1964 року у м. Токіо (Японія). Разом з електротехніком із Владивостока Степаном Ощепковим Андрій Хіміч подолали 1000 м на каное-двійці за 4,65 хв., випередивши веслувальників одинадцяти країн і ставши олімпійськими чемпіонами. Андрія і Степана було нагороджено медалями «За трудову доблесть». Андрію Хімічу було присвоєно звання заслуженого майстра спорту СРСР.

Після XVIII Олімпіади 1964 року, працюючи тренером, А. Хіміч продовжував приймати участь у змаганнях найвищого рангу. У 1966 році він став чемпіоном України на дистанції 1000 м на каное-одиначці. На тій же дистанції зі своїм вихованцем Валерієм Дрибасом на каное-двійці посіли перше місце [2, с. 64–65].

Юрченко Василь Петрович – учасник XX Олімпіади 1972 року м. Мюнхен (Німеччина), срібний призер XXI Олімпіади 1976 року м. Монреаль (Канада), бронзовий призер XXII Олімпіади 1980 року м. Москва (СРСР) з веслування на каное.

Василь Юрченко народився 26 травня 1950 року в с. Грушківка Кам'янського району Черкаської області.

У 1967 році В. Юрченко вступає до Дніпропетровського університету на фізичний факультет за спеціальністю інженер-фізик. Хлопець активно включився у спортивне життя університету, улюбленим видом спорту стає веслування на каное.

Через велику працелюбність і особисті досягнення, В. Юрченка зараховують до складу збірної команди СРСР. У 1972 році він приймає участь у XX Олімпіаді в м. Мюнхен і посідає 5 місце на дистанції 1000 м в каноединочці.

У 1976 році В. Юрченко приймає участь в XXI Олімпіаді у каное-двійці разом з Ю. Лобановим на дистанції 1000 м. Дует спортсменів посів друге місце, отримавши срібну нагороду.

У 1980 році на XXII Олімпіаді в м. Москва В. Юрченко стає бронзовим призером на дистанції 1000 м у каное-одиначці. Василь Петрович Юрченко – заслужений майстер спорту СРСР, семикратний чемпіон світу, дванадцятиразовий чемпіон СРСР.

Литвиненко Леонід Дмитрович – срібний призер XX Олімпіади 1972 року м. Мюнхен (Німеччина), учасник XXI Олімпіади 1976 року м. Монреаль (Канада) з легкої атлетики (десятиборство).

Леонід Литвиненко народився 28 січня 1949 року в м. Сміла Черкаської області. У 5 класі записався в ДЮСШ на відділення легкої атлетики. 3 травня 1964 року почав тренуватися у Анатолія Яковича Гулі – заслуженого тренера України.

У 1966 році Л. Литвиненко завойовує перемогу в юнацькому десятиборстві у першості УРСР. Потім виборює золоту медаль у Спартакіаді у Львові і виконує норматив «майстра спорту СРСР». У 1967 році Л. Литвиненко переможець Спартакіади народів СРСР серед юнаків у Ленінграді. У 1968 році Леонід стає переможцем других Європейських ігор серед юніорів у м. Лейпциг.

У 1970 році він отримує звання чемпіона СРСР на змаганнях з десятиборства у м. Мінськ. У 1971 році на V Спартакіаді народів СРСР Л. Литвиненко отримав перемогу.

У 1971 році Л. Литвиненко вступає до аспірантури Київського інституту фізичної культури (в якому до цього навчався). В цей період йшла підготовка до змагань на Олімпіаді 1972 року.

Наполеглива робота не була даремною – Л. Литвиненко завоював срібну нагороду на XX Олімпіаді. Він встановив Олімпійський рекорд в бігу на 1500 м (4 хв.05,9 сек.). Л. Литвиненка було нагороджено орденом «Знак Пошани», йому присвоєно звання «Заслужений майстер спорту СРСР».

У 1974 році Л. Литвиненко успішно захистив кандидатську дисертацію.

У 1976 році на XXI Олімпійських іграх в м. Монреаль (Канада) Л. Литвиненко посів шосте місце.

По завершенні спортивної кар'єри Леонід Дмитрович Литвиненко працював завідувачем кафедри фізичного виховання Київського вищого інженерного авіаційного училища. Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, доцент.

Надилова Тетяна Павлівна – чемпіонка XXI Олімпіади 1976 року м. Монреаль (Канада) та XXII Олімпіади 1980 року м. Москва (СРСР) з баскетболу.

Тетяна Надилова народилася 29 січня 1951 року в м. Христинівка Черкаської області. Вчитель фізичної культури і тренер Сергій Михайлович Чебаков привив їй велику любов до гри в баскетбол, футбол, теніс.

У 1966 році, навчаючись у Харківському хіміко-технічному технікумі, приймала участь у Першості України з баскетболу. Команда посіла третє місце. Тетяну запросили до московської команди «Спартак».

У 1974 і 1975 роках Тетяна – бронзовий призер Чемпіонату СРСР. На чемпіонаті світу в м. Богота (Колумбія) вона з командую стають чемпіонами світу.

У 1975 році спортсменка закінчує Московський технологічний інститут і продовжує тренуватися у складі збірної команди СРСР з баскетболі.

У 1976 році на XXI Олімпійських іграх команда посідає I місце, і Т. Надилова стає чемпіонкою Олімпійських ігор.

У 1978 році – чемпіонка СРСР. У 1979 і 1980 – чемпіонка Росії.

На XXII Олімпіаді 1980 року в м. Москві збірна команда СРСР здобуває перемогу і стає чемпіоном Олімпіади.

У 1981 і 1982 роках Т. Надирова чемпіонка СРСР і Росії.

Нагороджена медаллю «За трудовое отличие» і «За развитие Олимпийского движения в России».

Розгон Надія Івановна – срібний призер XXI Олімпіади 1976 року в м. Монреаль (Канада) з академічного веслування.

Надія Розгон народилася 15 листопада 1952 року в м. Тальне Черкаської області. Закінчивши школу, Надія вступила до Макарівського медичного училища. Працюючи медичною сестрою в м. Києві почала займатися академічним веслуванням (вісімка).

У складі «вісімки» ДСТ «Динамо» в 1974 році команда Надії стала чемпіоном СРСР, у 1975 році – призером Спартакіади народів СРСР, у 1976 році – чемпіоном СРСР.

На XXI Олімпіаді 1976 року в м. Монреаль (Канада) команда Н. Розгон фінішувала другою ставши срібним призером Олімпійських ігор.

Із Монреаля Надія повернулася майстром спорту міжнародного класу. Також її було нагороджено медаллю «За трудову доблесть».

Осадча Лілія Семенівна – срібний призер Олімпійських ігор 1976 року в м. Монреаль (Канада) з волейболу.

Лілія Осадча народилася 5 лютого 1952 року в м. Черкаси. У 5 класі почала займатися баскетболом, потім волейболом. Вже у 14 років вона грала за дорослу збірну Черкаської області.

У складі молодіжної збірної СРСР Л. Осадча двічі ставала чемпіонкою Європи (1971 і 1973 роки).

Бронзовий призер 1971 року і чемпіонка 1975 року та Спартакіад народів СРСР у складі збірної України.

Срібний та бронзовий призер чемпіонатів світу 1974 і 1978 років, чемпіонка Європи 1975 року.

У 1976 році Л. Осадча стала чемпіонкою СРСР (у складі збірної СРСР).

У цьому ж році вона срібний призер XXI Олімпіади в м. Монреаль (Канада) з волейболу.

У 1977 році – переможець всесвітньої Універсиади у складі студентської збірної СРСР. Срібний призер союзної першості 1983 року, бронзовий призер чемпіонатів СРСР 1981 і 1982 років. Переможець Кубка володарів кубків ЄКВ 1983 року.

Мотузенко Олександр Олексійовий – срібний призер XXIV Олімпіади 1988 року м. Сеул (Південна Корея) з веслування на байдарці.

Олександр Мотузенко народився 11 липня 1967 року в м. Сміла. Закінчив Черкаський педагогічний інститут.

Перший наставник – заслужений тренер України Дмитро Пристайлов (м. Сміла, ДСТ «Локомотив»).

Виступав за клуб «Динамо» (Черкаси). Заслужений майстер спорту. Чемпіон світу 1987, 1989 (рекорд світу зі швидкості), 1990 років (байдаркачетвірка, 500 м). Бронзовий призер Чемпіонату світу байдарка-двійка, 10000 м). Чемпіон СРСР 1986–1988 рр.

Срібний призер XXIV Олімпійських ігор 1988 року у Сеулі (Південна Корея) з веслування на байдарках на 1000 м у складі четвірки (Сергій Кірсанов, Ігор Нагаєв, Віктор Денисов).

У 1990 році О. Мотузенко закінчив спортивну кар'єру. У 1993 році відкрив спортивний клуб «Дельта» в м. Черкаси. Обраний головою обласної федерації з веслування на байдарці.

Ткаченко Володимир Валентинович – срібний призер XXIV Олімпіади 1988 року м. Сеул (Південна Корея) з плавання.

Володимир Ткаченко народився 28 червня 1965 року в м. Черкаси. Плаванням почав займатися в басейні заводу «Фотоприлад», де працювала ДЮСШ товариства «Зеніт».

В. Ткаченко переїхав навчатися до Республіканської школи-інтернату у

м. Києві. По закінченні школи вступає до Київського інституту фізичної культури і спорту. У Києві почав тренуватися у заслуженого тренера СРСР Л. Капшученко.

В. Ткаченко – 9-кратний чемпіон СРСР по плаванню:

- 100 м вільним стилем – 1985, 1987, 1990 рр.;
- естафета 4×100 м вільним стилем – 1983, 1984рр.;
- змішана естафета 4х100 – 1987, 1988 рр.;
- 50 м вільним стилем – 1987 р.;
- естафета 4×50 м вільним стилем – 1988 р.

Учасник шести (1983, 1985, 1987, 1989, 1991, 1993) чемпіонатів Європи. Двічі ставав чемпіоном Європи і двічі бронзовим призером.

Бронзовий призер чемпіонату світу, що проходив у Австралії в естафеті 4х100 м.

На Олімпіаді 1988 року у складі збірної команди СРСР виборов срібло. В особистій першості на дистанції 50 м вільним стилем був шостим.

В. Ткаченко є рекордсменом України на дистанції 50 м батерфляєм у віковій категорії 45–49 років. Він є майстром спорту міжнародного класу.

Горб Тетяна Вікторівна – бронзова призерка XXIV Олімпіади 1988 року м. Сеул (Південна Корея) та XXV Олімпіади 1992 року м. Барселона (Іспанія) з гандболу.

Тетяна Горб народилася 18 січня 1965 року в м. Черкаси. В дитинстві Тетяна займалася спортивною і художньою гімнастикою. Пізніше почала займатися гандболом. Молоду спортсменку запросили до команди київського «Спартака».

Виконавши норматив майстра спорту Тетяну Горб включили до збірної команди Радянського Союзу.

Т. Горб. – володарка Кубка європейських чемпіонів (1983, 1985, 1986). Нагороджена медаллю «За трудову відзнаку» (1985). Заслужений майстер спорту (1988).

В складі збірної СРСР на літніх Олімпійських ігор 1988 та в складі збірної Об'єднаної команди на літніх Олімпійських іграх 1992 року стала бронзовою призеркою. 1988 року на фіналі Олімпіади зіграла всі п'ять матчів і забила десять голів. 1992 року зіграла всі п'ять матчів і забила 14 голів [7].

1990 року закінчила Київський Державний інститут фізичної культури

Крикун Олександр Володимирович – бронзовий призер XXVI Олімпіади 1996 року м. Атланта (США), учасник XXVII Олімпіади 2000 року м. Сідней (Австралія), учасник XXVIII Олімпіади 2004 року м. Афіни (Греція) з легкої атлетики (метання молота)

Народився 1 березня 1968 року в м. Лейпциг (Саксонія, Німеччина). Батьки переїхали в м. Умань, де Олександр почав займатися легкою атлетикою (метання молоту). Олександр Крикун тренувався в спортивному товаристві «Колос».

Бронзову олімпійську медаль він виборов на Олімпіаді в Атланті у метанні молота з результатом 80 м 02 см. Його особистий рекорд у цій дисципліні 81 м 66 см, встановлений в 2004 році.

У 2004 році О. Крикун завершив спортивну кар'єру.

Багач Олександр Миколайович – бронзовий призер XXVI Олімпіади 1996 року м. Атланта (США) з легкої атлетики (штовхання ядра).

Олександр Багач народився 21 листопада 1966 року в смт. Матусів Черкаської області.

Олександр вперто і наполегливо тренувався, і результати поступово зростали: 1982 року виконав перший розряд, 1983 рік – кандидат у майстри спорту, через кілька місяців у 1984 році виконує норматив майстра спорту. У 1985 році Олександр стає срібним призером першості Європи серед юніорів. Потім служба в Збройних силах (спортивна рота). По закінченні служби він вступає до Української сільськогосподарської академії і продовжує натхненно тренуватися, стає членом збірної команди СРСР з легкої атлетики (штовхання ядра) [3].

У 1988 році він виконав норматив майстра спорту міжнародного класу. У 1992 році він завоював звання чемпіона Європи у м. Генуя (в приміщенні).

О. Багач стає володарем Кубка Європи в м. Рим, бронзовим призером чемпіонатів Світу в м. Штутгарт і в м. Торонто (в приміщенні). Він встановив рекорд України 21 м 32 см.

У 1994 році став чемпіоном Європи в м. Париж (в приміщенні), срібний призер Чемпіонату Світу теж у Парижі.

О. Багач перевівся в Національний університет фізичного виховання і спорту України.

У 1994 році Олександр Миколайович Багачу присвоєно звання заслуженого майстра спорту.

У 1995 році Багач Олександр – володар Кубка Європи в м. Ліль, чемпіон Світу в Римі серед військовослужбовців.

У 1996 році в Атланті (США) – Олександр Багач стає бронзовим призером XXVI Олімпіади. Він був нагороджений відзнакою президента.

О. Багач – чемпіон Світу 1997 року у м. Афіни, срібний призер Кубка Світу 1998 року в м. Йоханесбург, володар Кубка Європи в м. Будапешт і чемпіон Європи в м. Будапешт.

У 1999 році О. Багач встановлює 2 рекорди України: 21 м 36 см і 21 м 83 см (у приміщенні). В м. Маебаш (приміщення) Олександр стає чемпіоном Світу, в м. Севілья він стає бронзовим призером Чемпіонату Світу.

У 34 роки Олександр Миколайович Багач отримав диплом про закінчення НУФВСУ.

Перед Олімпійськими іграми 2000 року О. Багача дискваліфікували на невизначений термін, причина – допінг.

У 2001 році виконав норматив майстра спорту з пауерліфтингу. Олександр відгукнувся на запрошення Віктора Нагейкіна, брав участь у змаганні «Богатирські ігри».

З 2002 по 2006 роки Олександр Багач працює тренером з метання у збірної команди України серед спортсменів-інвалідів з вадами зору. За цей період учні вибороли: у 2002 році на чемпіонаті світу у Франції м. Ліль Лещинський Василь золоту медаль у метанні диску, Ясиновий Олександр – срібну медаль у штовханні ядра. У 2003 році на Чемпіонаті Європи – м. Асен (Голландія) Лещинський Василь отримав срібні медалі в метанні диску і штовханні ядра.

Ясиновий Олександр – золоті нагороди в метанні диску і штовханні ядра. У 2004 році – на параолімпійських іграх в м. Афіни (Греція) Ясиновий Олександр виборов золоту медаль у метанні диску і срібну – в штовханні ядра.

Олександр Миколайовичу Багачу присвоєно звання заслуженого тренера України. У 2005 році його вихованець Пісков Юрій на Чемпіонаті Європи м. Хельсінкі (Фінляндія) посів четверте місце в метанні диска і штовханні ядра. Нині Олександр Миколайович працює тренером збірної команди України серед спортсменів-інвалідів з вадами зору.

Феденко Олександр Олександрович – срібний призер XXVII Олімпіади 2000 року в м. Сідней (Австралія) з велоспорту (трек).

Олександр Феденко народився 20 грудня 1970 року в м. Суми. Навчаючись у СШ № 9, почав займатися у ДЮСШ «Спартак». Першим тренером Олександра був Кулик Олександр Васильович.

У 1988 році О. Феденко вступає до ПТУ м. Умань і через рік здобуває професію фрезерувальника. Одночасно з навчанням продовжує займатися велоспортом і його включають до збірної команди м. Умань.

У 1989 році О. Феденко стає студентом Черкаського педагогічного інституту факультету фізичного виховання.

У 1991 році виконує норматив майстра спорту, продовжуючи наполегливо тренуватися.

У 1996 році приймав участь у змаганнях XXVI Олімпіади в складі збірної команди України в командній гонці на 4000 м, посівши сьоме місце.

У 1997 році в м. Перт (Австралія) на Чемпіонаті світу О. Феденко посідає друге місце. У 1998 році в м. Бордо (Франція) він стає Чемпіоном світу. У 1999 році Олександр – переможець двох Кубків Світу в Італії і Німеччині. О. Феденку присвоєно звання заслуженого майстра спорту.

У 2000 році О. Феденко став срібним призером XXVII Олімпіади в м. Сідней (Австралія) у командній гонці переслідування на 4000 м на треку, встановивши світовий рекорд.

У 2001 році О. Феденко став чемпіоном Світу на змаганнях в м. Антверпен (Бельгія) на дистанції 4000 м у командній гонці переслідування. У 2002 році Олександр закінчив спортивну кар'єру.

Багато ще видатних спортсменів народилося, проживало чи навчалось у Черкаському краї, це:

Хіміч Олександр Іванович – учасник XXVI Олімпіади 1996 року м. Атланта (США) з академічного веслування. Майстер спорту міжнародного класу, чемпіон Європи 1998 року, чемпіон України 1999 року на 2000 м, чемпіон Світу 1999 року серед Збройних сил у четвірці парній.

Стяжкіна Тетяна Анатоліївна – учасник XXVII Олімпіади 2000 року м. Сідней (Австралія) з велоспорту (шосе). Майстер спорту міжнародного класу, срібний призер Чемпіонату Європи 1997 року (Австралія), чемпіон Європи 1999 року (Португалія), десятиразова чемпіонка України.

Юрков Олександр Валерійович – учасник XXVII Олімпіади 2000 року м. Сідней (Австралія) з легкої атлетики (десятиборство). Майстер спорту міжнародного класу, багаторазовий чемпіон України, рекордсмен України з десятиборства у закритих приміщеннях (6160 очок), двократний володар Кубку Європи у 2000 році (Фінляндія) та 2001 році (Франція).

Кваша Альона Сергіївна – учасник XXVII Олімпіади 2000 року м. Сідней (Австралія) та XXVIII Олімпіади 2004 року м. Афіни (Греція) зі спортивної гімнастики. Майстер спорту міжнародного класу, срібний призер Чемпіонату

Європи 2000 року (Франція), чемпіон Європи 2002 року (Греція), п'ятиразова володарка Кубка України з опорних стрибків.

Бубон Віталій Степанович – учасник XXVIII Олімпіади 2004 року м. Афіни (Греція) з боротьби дзюдо. Майстер спорту міжнародного класу (2003), у 2004 році переможець та призер багатьох міжнародних турнірів: у Франції і Німеччині – I місце, у Празі – IV місце, у Талліні – II місце; срібний призер Чемпіонату Світу в Єгипті 2005 року, срібний призер Чемпіонату Європи 2005 року серед молоді.

Розділ IV. Національний олімпійський комітет

Національний олімпійський комітет України, скорочено **НОК України** – громадська організація, що опікується участю українських спортсменів в Олімпійських іграх, діючи відповідно до положень Олімпійської хартії [7; 9]. НОК – керівний орган Олімпійського руху в країні.

Історія олімпійського руху в Україні розпочалася в 1952 році, коли спортсмени України у складі збірної команди Радянського Союзу вперше взяли участь в Іграх XV Олімпіади в Гельсінкі. З 1952 по 1990 роки олімпійський рух в Україні розвивався та зміцнював свою позицію в житті країни. Українські атлети складали щонайменше 25 % кожної олімпійської команди СРСР. Під час Ігор XXII Олімпіади 1980 року деякі матчі футбольного турніру з великим успіхом проводилися в Києві.

22 грудня 1990 року I Генеральна асамблея засновників прийняла рішення створити Національний олімпійський комітет України і ця дата є офіційною датою його створення. У вересні 1993 року НОК України був остаточно визнаний Міжнародним Олімпійським Комітетом. НОК України діє відповідно до положень Олімпійської хартії, Конституції України та чинного законодавства України і свого Статуту.

Основні завдання НОК України – забезпечення участі в Олімпійських іграх, розширення міжнародного співробітництва, популяризація масового спорту і здорового образу життя, фізичне і духовне збагачення людей.

З цією метою НОК України співпрацює з державними, громадськими та іншими організаціями. На засадах незалежності та доброї волі Національний олімпійський комітет України об'єднує 40 федерацій з олімпійських видів спорту.

Першим президентом НОК України став олімпійський чемпіон Валерій Пилипович Борзов. У 1994 році В. П. Борзова обрали членом МОК від України та переобрали президентом НОК у грудні цього ж року.

Президентами НОК України в різні роки були:

- Валерій Пилипович Борзов – 1990–1998 роки;
- Іван Никифорович Федоренко – 1998–2002 роки; - Віктор Федорович Янукович – 2002–2005 роки.

З 23 червня 2005 року НОК України очолює Олімпійський чемпіон, член МОК, Герой України Сергій Назарович Бубка. Генеральні секретарі НОК України:

- 29 вересня 1991 року – Володимир Кіба;
- 13 березня 1992 року – Борис Башенко;
- 19 квітня 1997 року – Володимир Геращенко.

З 2010 року Міжнародним олімпійським комітетом започатковані юнацькі Олімпійські ігри. На першій літній Юнацькій Олімпіаді в Сінгапурі українськими спортсменами здобуто 35 медалей, з них 10 золотих, 9 срібних та 16 бронзових нагород.

Традиційно, починаючи з 1993 року, юнаки і дівчата України беруть участь в зимових і літніх Європейських юнацьких олімпійських фестивалях (днях), де посідають високі місця серед 48 держав Європи. За ці роки нашими юними атлетами здобуто 139 медалей Фестивалів (46 золотих, 44 срібних та 49 бронзових).

Членами МОК від України є Олімпійські чемпіони Сергій Бубка та Валерій Борзов.

НОК України має широкі зв'язки з НОКами сусідніх країн та олімпійськими організаціями. 16 представників НОК України є членами різних міжнародних організацій і об'єднань.

Розділ V. Олімпійська символіка

Найважливіші атрибути всесвітнього Олімпійського руху – це олімпійська символіка, що включає прапор з п'ятьма кільцями, вогонь, салют, клятву, гімн, гасло, емблему, медалі, оливкову гілку і талісмани. Міжнародний олімпійський комітет використовує дані атрибути для просування у світі ідеї олімпійського руху [6].

Одним з головних елементів, без яких немислима символіка олімпійських ігор, є *прапор*. Він являє собою шовкове полотнище білого кольору, на якому вишиті п'ять переплечених кілець різних кольорів, що символізують п'ять континентів. У верхньому ряду розташовані три кільця: блакитне (Європа), чорне (Африка) і червоне (Америка), а в нижньому два: жовте символізує Азію, а зелене – Австралію.

Автором олімпійського прапора є П'єр де Кубертен. Прапор був представлений в 1913 році, а як олімпійська символіка вперше використовувався в 1920 році в Антверпені, де проходили сьомі Олімпійські ігри.

Не менш важливим атрибутом Олімпійський ігор є і *олімпійський вогонь*. Традиція його запалювання з'явилася в Стародавній Греції, коли там почали проводитися ці спортивні змагання. Вогонь нагадував про подвиг Прометея, який за легендою викрав його у Зевса і подарував людям.

Традицію запалювання олімпійського вогню відродили в 1928 році. Вогонь, як олімпійська символіка, використовується до теперішнього часу. У 1936 році під час Берлінських Олімпійських ігор вперше було вирішено провести естафету

олімпійського вогню. Цю ідею запропонував Йозеф Геббельс. Більше трьох тисяч бігунів брали участь у доставці факела з далекої Олімпії прямо в Берлін. З тих пір за кілька місяців до відкриття чергових

Олімпійських ігор священний вогонь запалюють на його батьківщині в Олімпії (Греція) і естафетою доставляють в місто, який удостоєний честі проводити Олімпійські ігри.

Така олімпійська символіка, як гімн, як і клятва, і девіз, є вже кілька десятиліть невід'ємним ритуальним елементом всіх Олімпійських ігор.

Гімн був написаний ще в 1896 році грецьким оперним композитором Спіро Самара і грецьким поетом Константиносом Палама. У 1958 році його офіційно затвердив МОК.

У 1913 р. П'єром де Купертенем був розроблений текст олімпійської клятви. Вона виражає ідею об'єднання всієї молоді на святі спорту. Вперше вона була виголошена на іграх 1920 року.

Олімпійський девіз на латині звучить так: «Citius, Altius, Fortius!» У перекладі це означає: «Швидше, вище, сильніше!» Ці слова відображають прагнення спортсменів до перемоги.

Нагородами в Олімпійських іграх є медалі із золота, срібла та бронзи, які вручаються трьом переможцям олімпійських змагань, які зайняли перше, друге і третє місце. А оливкову гілку отримує переможець, удостоєний золотої медалі.

Олімпійський талісман з 1972 року є частиною символіки, а також обов'язковим атрибутом Олімпіади. У цього символу рекламного-комерційного призначення, крім того, він відображає характер країни проведення ігор. Зазвичай використовується образ тварини, яке популярне у регіоні, де проводяться змагання [6].

Використана та рекомендована література

1. Андрощук Н. Основи здоров'я і фізична культура (теоретичні відомості) / Н. Андрощук, М. Андрощук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 160 с.
2. Антоненко Н. В. Олімпійська слава Черкащини : Науково-популярне видання / Н. В. Антоненко. – Черкаси: «Відлуння-Плюс», 2008. – 160 с.
3. Багач Олександр Миколайович – бронзовий призер XXVI Олімпіади 1996 року м. Атланта (США) – легка атлетика (штовхання ядра) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.flacho.org.ua/news/2010-01-21-17>
4. Кухтій А. О. Організаційні основи розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні впродовж XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец.24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / А. О. Кухтій. – Львів, 2002. – 20 с.
5. Енциклопедія олімпійського спорту України / За ред. В. М. Платонова та І. Р. Мацишина. – К.: Олімпійська література, 2005. – 463 с.
6. Олімпійська символіка – засіб просування ідеї олімпійського руху [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitohlyad.com.ua/sport-i-fitness/>
7. Олімпійські ігри [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Олімпійський рух – важливий для розвитку людини, особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://uareferats.com/index.php/referat/details/>
9. Структура олімпійського руху в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.km.ru/referats/>
10. Філь С. М., Худолій О. М., Малка Г. В. Історія фізичної культури: Навчальний посібник / За ред. С. М. Філя. – Харків : «ОВС», 2003. – 160 с.